

Willem Roels en de indexen op het Bosch' Protocol

Anton Schuttelaars

Anton Schuttelaars, *Willem Roels en de indexen op het Bosch' Protocol* (digitale publicatie, Berlicum 2018)

versie 1 : 26-11-2018

AFKORTINGEN

BHIC	Brabants Historisch Informatie Centrum
NA	Notarieel Archief
OSA	Oud Stadsarchief
SAH	Stadsarchief 's-Hertogenbosch
RA	Rechterlijk Archief

In mei 2016 begon op de crowdsourcing-website *Vele Handen* het project *Goed geregeld! Brabanders in het Bosch' Protocol 1501-1793* met als doel de achttiende-eeuwse indexen op het Bosch' Protocol van na 1500 digitaal te ontsluiten. Met een grote groep enthousiaste vrijwilligers werd dit omvangrijke project zeer voortvarend opgepakt en boven verwachting snel afgerond, met als resultaat de feestelijke lancering van de zoekpagina op de site van Erfgoed 's-Hertogenbosch op 22 november 2018.¹

Hoogste tijd om die achttiende-eeuwse indexen aan een nader onderzoek te onderwerpen: wanneer zijn ze gemaakt, door wie, en wat is hun waarde? In het tweede deel van dit artikel wordt dieper ingegaan op Willem Roels, de drijvende kracht achter de indexen.

Jan Peeters, Hal van het Bossche stadhuis met gezicht op de trappenhuis, ca. 1852 (SAH Beeldbank 0004725)

¹ Ter gelegenheid van de lancering van de zoekpagina op 22 november 2018 heb ik in een lezing een verkorte versie van dit artikel gepresenteerd.

Wie begin achttiende eeuw vanaf de Markt het Bossche stadhuis binnenliep, zag in de hal aan zijn linkerkant de trap naar de eerste verdieping. Aan de linkerkant van dat trappenhuis bevond zich de *secretarie*, de kamer waar de secretarissen van de stad op een verhoging gezeten hun werkzaamheden verrichtten. Aan de andere kant, rechts van het trappenhuis lag de zogenaamde *Prothocolkamer*, die dienst deed als het archief van de secretarissen. *Alle de muuren zijn met boeken kassen bezet*, zo lezen we in de *Beschrijving der Stad 's-Hertogenbosch* van mr. Johan Hendrik van Heurn (1716-1793).² *In die naast de deur en boven dezelve, staan de Prothokollen der geweene Notarissen binnen de Stad, en het vrijdom van dien*. Verder bevonden zich in deze ruimte diverse andere boekwerken die voor het dagelijks bestuur van belang waren, zoals bijvoorbeeld de poorterboeken, het pensioenboek, momboirregisters, vonnisboeken enzovoort. En tenslotte – en daar gaat het ons hier vooral om – *de geheele zijde van de kamer over den Schoorsteen, is bezet met de Prothokollen der Geheimschrijvers*.³ Die geheimschrijvers waren de secretarissen en die protocollen derhalve de schepenprotocollen van de stad, tegenwoordig beter bekend als het Bosch'Protocol.

De Bossche stadssecretarissen en de klerken van de secretarie hoefden dus slechts naar de aangrenzende kamer te lopen om een blik te kunnen werpen in de Bossche schepenprotocollen, het werk van hun voorgangers, dat vanaf het eind van de veertiende eeuw bewaard is gebleven. Deze schepenprotocollen waren in perkamenten banden gebonden, met op de rug van elk deel een datering, een volgnummer (in Arabische cijfers) en soms de naam

van de betreffende secretaris. Werden de protocollen al kort na voltooiing ingebonden of zijn ze lange tijd losbladig bewaard? De huidige banden⁴ zijn achttiende-eeuws⁵, maar aan de

² Tilburg University, Brabant Collectie, KHS C 159 a-b. Binnenkort zal dit handschrift integraal worden gepubliceerd, zie: Harry Boekwijt-Clemenkowff, 'Beschrijving der Stad 's-Hertogenbosch. Handschrift verschijnt na ruim twee eeuwen in druk', *Bossche Kringen* 3 (2016) 32-35.

³ Valentijn Paquay, 'Ontwikkelingen van de stad, de stedelijke administratie en hun archieven', in: Jozef Hoekx en Valentijn Paquay, *Inventaris van het archief van de stad 's-Hertogenbosch 1262-1810* ('s-Hertogenbosch 2004) 53-133, aldaar 129.

⁴ De katernen van het Bosch'Protocol zijn overigens enkele jaren geleden uit hun banden gehaald en worden nu in omslagen bewaard. De lege banden worden eveneens - los van de katernen - bewaard.

binnenzijde van elke band is een perkamenten buitenblad van een vroegere binding bevestigd, waarop dezelfde nummers staan, maar dan in Romeinse cijfers. Mogelijk dateren deze oudere banden uit de zestiende eeuw of zelfs nog van iets vroeger.⁶ Het is dus aannemelijk dat al vanaf het einde van de vijftiende eeuw elk protocol kort na voltooiing werd ingebonden.

Het is moeilijk voor te stellen, maar alles wijst erop dat er tot in de achttiende eeuw geen enkele nadere toegang of index op het Bosch' Protocol heeft bestaan. De summiere aanduidingen op de rug van de banden vormden lange tijd de enige ingang. Blijkbaar was dat ter secretarie voldoende. Terwijl het toch zeer regelmatig moet zijn voorgekomen dat akten uit een nabij of verder verleden moesten worden 'gelicht'. Secretarissen en klerken konden blijkbaar zonder veel problemen zo'n oude akte terugvinden. En inderdaad wordt bijvoorbeeld bij de overdracht van onroerend goed in de overdrachtsakte vrijwel steeds de datum van de voorgaande overdracht van dat goed vermeld, alsmede de namen van verkoper en koper. Historici, genealogen en huizenonderzoekers kunnen het beamen: dit systeem werkt, zij het dat het wel het nodige speurwerk vereist. Wie echter zonder een aktedatum te kennen op zoek was naar gegevens over een persoon of onroerend goed, zal bij de aanblik van die onafzienbare wand met protocollen zonder enige vorm van nadere toegang, de moed spoedig in de schoenen zijn gezonken.

Het indiceerproject van Willem Roels (1739-1751).

De eerste indexen op het Bosch' Protocol werden pas in de jaren 1730 gemaakt. Aanvankelijk gaat het dan om registers op het schepenprotocol van het zojuist afgesloten schepenjaar⁷. Willem Roels, gezworen klerk ter secretarie, ontving in 1738/9 12 gulden en 4 stuivers voor *een extract uijt het Protokol der getransporteerde goederen zedert Primo October 1737 tot Ultimo september 1738*.⁸ Waarom in de jaren 1730 met de aanleg van registers is begonnen wordt niet met zoveel woorden vermeld, maar blijkbaar was er toenemende behoefte aan.⁹

En daar zag klerk Roels zijn kans schoon. Hij diende bij het stadsbestuur een tweeledig verzoek in: (1) om enkele protocollen van overleden notarissen, die onlangs naar de stadssecretarie waren overgebracht, te ordenen en te laten inbinden; (2) *om op de secretariale Prothocollen van vorige tijden en waar van de datum seer door den anderen springen, Registers te maaken*, ofwel: om indexen op de schepenprotocollen uit het verleden te maken.

⁵ M.H.M. Spierings, *Het schepenprotocol van 's-Hertogenbosch, 1367-1400* (Tilburg 1984) 114, oppert dat de banden mogelijk in 1732 zijn ingebonden, toen er een herordering van het oude archief plaatsvond. Ook later in de achttiende eeuw zijn nog schepenprotocollen (opnieuw?) ingebonden: zie verderop noot 17.

⁶ Spierings, *Het schepenprotocol*, 114-115. Spierings is erg voorzichtig in haar inschatting: *De indruk die men daarvan krijgt is dat deze oudere perkamenten buitenbladen dateren van de 16e eeuw. Het zou kunnen zijn dat ze zijn overgebleven van de banden, waarin de protocollen op een vroeger tijdstip en nà de brand van 1463 ingebonden zijn geweest.*

⁷ SAH RA inv. nr. 1712, schepenprotocol 1731-1739; inv. nr. 1719, schepenprotocol 1729-1730; inv. nr. 1720, schepenprotocol 1730-1732; inv. nr. 1722, schepenprotocol 1734-1737; inv. nr. 1734, schepenprotocol 1738-1739.

⁸ SAH OSA inv. nr. 1630, stadsrekening 1738/9.

⁹ Mechelien Spierings was ten onrechte in de veronderstelling dat de indexen waar we het hier over hebben in de negentiende eeuw waren vervaardigd door J.F. Hansse, klerk van de arrondissements rechtbank van 's-Hertogenbosch, waar de schepenprotocollen in 1811 naartoe waren overgebracht. Spierings, *Het schepenprotocol*, 2, 260.

Op 27 november 1739 keurde het stadsbestuur beide verzoeken goed. Roels zou voor zijn indexen op de schepenprotocollen 5½ stuiver per geschreven blad ontvangen.¹⁰

Roels' beweegredenen kennen we niet: wilde hij de opzoekwerkzaamheden die hij als klerk kreeg vergemakkelijken, was hij in de Bossche geschiedenis geïnteresseerd of ging het hem vooral om de extra inkomsten¹¹? Duidelijk is wel dat Roels voortvarend aan het werk ging. We kunnen de indiceringswerkzaamheden vrij nauwkeurig volgen dankzij de declaraties die Roels bij het stadsbestuur indiende. Uit die declaraties blijkt zonneklaar dat er vanaf eind 1739 hard werd gewerkt: steeds verder terugwerkend in de tijd werden indexen vervaardigd, totdat zo'n twaalf jaar later, in het jaar 1751 meer dan 450 protocollen waren bewerkt en het jaar 1501 was bereikt.¹²

De registers zullen al snel hun nut hebben bewezen. Het stadsbestuur stelde in 1750 vast dat *alle zaken in de Prothocollen met veel meer faciliteit kunnen worden opgezocht, dan voor heen*. En het besloot direct dat het salaris van de klerken voor het *opzoeken van eenige transporten, geloftens of andere zaken in vorige tijden gepasseert*, dat tot dan toe *arbitrair* geweest was, door de betere toegankelijkheid *als nuu op eenen vasten voet soude kunnen worden gereguleert*.¹³ Of Roels' mede-klerken hiermee zo gelukkig zijn geweest, kan men zich afvragen.

Het stadsbestuur mocht dan wel tevreden zijn met de gemaakte registers, herhaaldelijke verzoeken van Roels om met zijn indiceringsarbeid door te mogen gaan – dat wil zeggen ook de periode vóór 1500 onder handen te nemen –, wees het niettemin even zo vele malen af. Zelfs de smeekbede van Roels uit 1760 dat aangezien hij *geen andere bediening of kostwinnige had, als voorschreven clerqplaats, die seer slegt was, hij gaerne zijne ledige tijd zoude besteeden tot dit werk, waar aan hij reets zoo veel moeite en arbeid had geimpendeert, en welkers nuttigheijd voor het gemeen zeer groot was* (natuurlijk wel volgens de vergoeding zoals in 1739 bepaald), kon de vroege vaders niet vermurwen.¹⁴ Wel werden voor de nieuw afgeronde jaren vrijwel steeds direct indexen gemaakt, met uitzondering van de laatste jaren van het Bosch' Protocol, 1795-1809.¹⁵

Willelm. Roels Gezwore
 Clercq onder Stads Secretaris
 als by haer E. Wel. Achtb. Officia
 Schepenen, Gezworende van de Bossche
 Schied. G. G. J. van de Bossche
 den 27. November 1739. aan
 gelidte tot die forma van
 Registrars op de Secretariaten
 & Prothocollen in vorige tijden als
 meynigmaal byfften in halve
 stuivers, alder voorst. Registrars
 te hoorstok gebeden om sijn
 weder. salaris. Salvo Remen. ingt
 te 1739. zaken, en dit alles op het
 declaratorisch van sijn Secretaris
 sijn Gezwore.

Nr.	Van Oktober	tot Oktober	Bladzaken	Registrars	66. Sol.
36	Van Oktober 1521	tot Oktober 1521	420	66	27.0
37	Oktober 1520	tot Oktober 1521	220	33	13.5
38	Oktober 1520	tot Oktober 1521	309	46	18.5
39	Oktober 1519	tot Oktober 1520	619	93	37.0
40	Oktober 1518	tot Oktober 1519	240	36	14.4
41	Oktober 1518	tot Oktober 1519	366	55	21.9
42	Oktober 1517	tot Oktober 1518	263	39	15.5
43	Oktober 1517	tot Oktober 1518	440	66	26.4
44	Oktober 1516	tot Oktober 1517	320	48	19.2
45	Oktober 1516	tot Oktober 1517	370	55	21.9
46	Oktober 1515	tot Oktober 1516	590	88	35.2
47	Oktober 1514	tot Oktober 1515	621	93	37.0

Bladzaken 1705. Registrars 815.

Declaratie voor indiceerwerkzaamheden (SAH OSA 1181)

¹⁰ SAH OSA inv. nr. 357, resolutieboek, 27-11-1739.

¹¹ Een groot deel van de declaraties die Roels in de loop van de jaren bij het stadsbestuur indiende voor zijn indiceringsarbeid is bewaard gebleven: SAH OSA inv. nr. 1181. Het totaal van de declaraties komt uit op ruim 2700 gulden.

¹² SAH OSA inv. nrs. 1631-1644, stadsrekeningen 1739/40 - 1753; SAH OSA inv. nr. 1181.

¹³ SAH OSA inv. nr. 370, resolutieboek, 14-2-1750.

¹⁴ SAH OSA inv. nr. 381, resolutieboek, 13-12-1760.

¹⁵ Van 6% van de protocollen uit de periode 1501-1809 zijn geen indexen gemaakt of bewaard gebleven, 68% heeft een ongedateerde index, bij 26% is het register voorzien van een datum van afronding. Deze cijfers zijn

Roels moest weliswaar zijn indiceerwerk staken, maar hij bleef naast zijn vaste functie als gezworen klerk wel andere klussen opknappen. Het was gebruikelijk dat de protocollen van notarissen met standplaats 's-Hertogenbosch na hun dood naar de stedelijke secretarie werden overgebracht. In 1739 had Roels naast het indiceren van de schepenprotocollen ook opdracht gekregen om deze notariële protocollen op de stadssecretarie te ordenen en te laten inbinden. Zo kreeg hij in 1741/2 100 gulden en 10 stuivers uitbetaald voor het *in ordine dirigeren en inbinden van de Notariale Protocollen van affgestorve Notarissen, ten getalle van 67*.¹⁶ Tot en met 1767 ontving hij herhaaldelijk betalingen voor het op orde brengen en inbinden van de notariële, en soms ook schepenprotocollen.¹⁷

Maar Roels betalen voor het maken van indexen op de schepenprotocollen van voor 1500, dat bleef het stadsbestuur weigeren. En dat is ook wel begrijpelijk: het nader ontsluiten van de schepenprotocollen van 250 jaar en ouder had voor de dagelijkse praktijk van de Bossche secretarie nauwelijks enige toegevoegde waarde. En zo bleef een kleine honderd banden van het Bossche schepenprotocol nog twee eeuwen verstoken van een nadere toegang. Pas in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw kwam hier verandering in. Door de inspanningen van Ferdinand Smulders en – na zijn dood – Mechelien Spierings, is toen tenslotte het Bosch'Protocol van de oudst bewaarde delen tot 1500 via een fiche-systeem ontsloten.

De auteurs van de indexen.

Willem Roels, gezworen klerk ter secretarie, was de drijvende kracht achter het indiceringsproject. Maar was hij ook degene die de indexen eigenhandig maakte, of besteedde hij het werk (gedeeltelijk) uit?

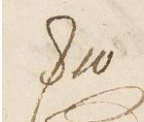

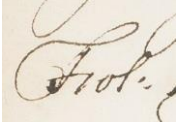

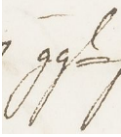
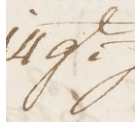
Wie door de indexen bladert zal al snel concluderen dat de 492 beschikbare indexen niet allemaal door één hand zijn geschreven. Een inventarisatie leverde 15 mogelijk verschillende handen op (waarvan 4 uit de periode na 1750, dus van na het indiceringsproject van Roels). In een aantal gevallen met kleine verschillen zou het toch om dezelfde auteur kunnen gaan, waarbij het handschrift dan in de loop van de tijd enigszins is geëvolueerd. Drie handen (A, B en E) zijn bij elkaar verantwoordelijk voor in totaal 311 indexen. Ter illustratie is in bijgevoegde tabel (zie pagina 6) weergegeven hoe elk van deze handen een drietal veel voorkomende woorden schreef. Eén van die handen, waarschijnlijk hand A (goed voor 96 indexen), zal die van Willem Roels zijn, de andere schrijvers zullen door hem zijn ingehuurd.

gebaseerd op de scans zoals begin 2017 beschikbaar gesteld. Voor de periode 1501-1809 gaat het hier om ruim 475.000 scans / bladzijden (indexen inbegrepen).

¹⁶ SAH OSA inv. nr. 1633, stadsrekening 1741-1742.

¹⁷ SAH OSA inv. nr. 1634, stadsrekening 1742-1743; inv. nr. 1635, stadsrekening 1743-1744; inv. nr. 1643, stadsrekening 1752; inv. nr. 1644, stadsrekening 1753; inv. nr. 1645, stadsrekening 1754; inv. nr. 1646, stadsrekening 1755; inv. nr. 1647, stadsrekening 1756; inv. nr. 1650, stadsrekening 1759; inv. nr. 1652, stadsrekening 1761; inv. nr. 1658, stadsrekening 1767.

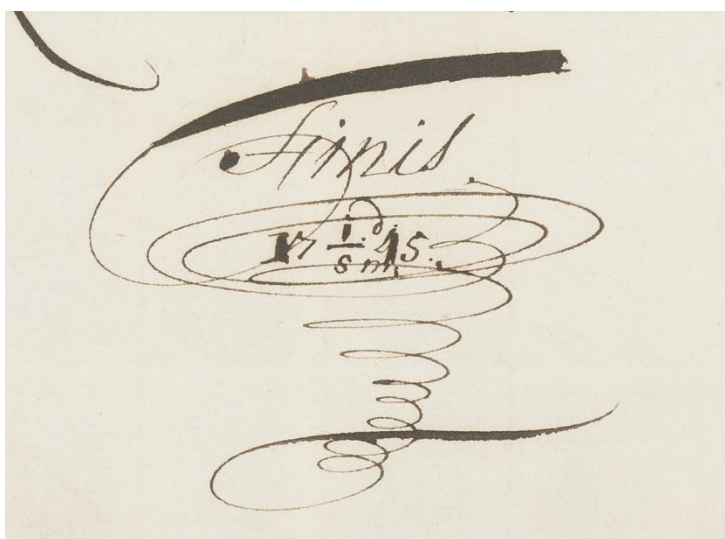
De formuleringen in de stadsrekeningen zijn niet altijd even duidelijk: vaak is er alleen sprake van *protocollen* zonder nadere specificatie. In 1755 kreeg Roels betaald voor *het in ordre brengen en inbinden van 15 volumen behelsende de Prothocollen van de Notarissen Johan en Egmond van Proijen, mitsgaders een van den twee secretarissen Van Heurn*. De protocollen van notaris Johan van Proyen beslaan de periode 1714-1733 (SAH NA inv. nrs. 3007-3009), die van zijn zoon Egmond van Proyen 1733-1754 (SAH NA inv. nrs. 3085-3094); Jan van Heurn was van 1716 tot zijn dood in 1741 secretaris van de stad. In dit geval is dus zeker sprake van het inbinden van schepenprotocollen.

	hand A (96 indexen)	hand B (72 indexen)	hand E (143 indexen)
verso			
folio			
gulden			

Enkele verschillen tussen handen A, B en E

Hoe die werkverdeling precies tot stand is gekomen weten we niet. Wel is bekend dat er onderlinge afspraken waren tussen de verschillende schrijvers in de secretarie. Een overeenkomst uit 1754 is illustratief. Willem Roels en Leendert Willem van Beusekom als *gezworen klerken* van de stad, en Petrus van Bruggen en Hendrik Laurens van Linden als *geauthoriseerde klerken*, sluiten in dat jaar een contract met Hendrik Jan van den Pavort, die dan als jongste bediende zijn intrede doet in de secretarie. De klerken zullen Van de Pavorts moeder betalen voor het werk van haar zoon, die de opdrachten van de heren zal uitvoeren en verder geen profijten uit zijn werkzaamheden zal trekken.¹⁸ Het ligt voor de hand dat Roels – ongetwijfeld tegen betaling – een deel van het indiceerwerk heeft doorgeschoven naar zijn collega-schrijvers. Mogelijk heeft hij ook ‘freelancers’ van buiten de secretarie ingehuurd.

Hoe lang deed een klerk gemiddeld over het maken van een index? Hand B heeft ons in dat opzicht goed geholpen. Aan het einde van elke index noteerde hij namelijk netjes de datum van voltooiing, zoals in het voorbeeld hiernaast te zien is: finis – einde - 1d (dag) 8m (maand) 1745, ofwel 1 augustus 1745. En zo weten we dat deze schrijver tussen 3 juni en 13 oktober 1744 maar liefst voor 19 protocollen indexen maakte. Oftewel: hij deed gemiddeld zo'n 7 dagen over één protocol, een protocol dat al gauw zo'n 8 tot 900 bladzijden kon bevatten.

Datering van (de afronding van) de index: 1-8-1745 (SAH RA 1512, 1634-1636)

¹⁸ SAH RA inv. nr. 2318, geciteerd bij: Spierings, *Het schepenprotocol*, 98. Deze omslag bevat bovendien stukken over de afspraken met en de betaling van klerken Peter Elsevier en Hendrik Carel Piper.

De foliëring van de protocollen.

De bladen van elk deel van het Bosch' Protocol zijn gefolieerd: rechtsboven aan de voorzijde van elk blad is met inkt een folionummer aangebracht, de achterzijde van hetzelfde blad is niet genummerd. In dit systeem wordt naar de voorzijde van bijvoorbeeld blad 234 verwezen met 234r (recto), naar de achterzijde met 234v (verso).

Voor zover mij bekend wordt in de akten van het Bosch' Protocol niet terugverwezen naar een eerdere akte door middel van een deelnummer in combinatie met een folionummer, maar steeds – zoals al eerder aangegeven - door middel van aktedatum en de namen van de comparanten.

Toch zijn de protocollen wel degelijk gefolieerd. Dat brengt ons bij de vraag wanneer die folionummers eigenlijk zijn aangebracht? Om hier iets over te kunnen zeggen heb ik van ieder tiende inventarisnummer het folionummer 234 op een rijtje gezet, met de tabel op pagina 8 als resultaat. Hieruit blijkt dat de foliëring van alle delen van het Bosch' Protocol van achttiende-eeuwse hand lijkt te zijn, en zelfs voor een groot deel van één en dezelfde hand.

Die folionummers worden voor het eerst gebruikt om naar een bepaalde akte te verwijzen in de indexen van Roels en consorten. De conclusie ligt voor de hand: het aanbrengen van de folionummers is in het kader van het indiceerproject gebeurd. Dat ook de protocollen van vóór 1500 door dezelfde hand zijn gefolieerd, onderstreept de verwachting van Roels dat hij zijn indiceringsarbeid tot en met de oudste protocollen zou kunnen voortzetten, een verwachting die - zoals we zagen - nooit is bewaarheid.

De kwaliteit van de indexen.

De registers van Roels en consorten zijn veel geraadpleegd, aanvankelijk met name door secretarissen en klerken, vanaf de negentiende eeuw vooral door historici en genealogen. Van Sasse van Ysselt's magnum opus *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch* zou helemaal niet of in ieder geval heel wat moeilijker tot stand zijn gekomen, als hij niet over Roels' registers op het Bosch' Protocol had kunnen beschikken. En ook heden ten dage nog worden de registers veel geraadpleegd op de studiezaal van het stadsarchief.

Vanzelfsprekend zijn er kritiekpunten te formuleren: het gaat alleen om de eerste comparant in de akte, de overige personen in de akte komen niet voor in de index. Vaak wordt ook beweerd dat de kwaliteit niet zo best is, in de zin dat de schrijvers van de indexen veel fouten maakten: leesfouten, interpretatiefouten, schrijffouten.

Dat moge allemaal waar zijn, maar de registers zijn de enige toegang die we hebben. Zeker nu ze na voltooiing van het Vele Handen project ook digitaal beschikbaar en doorzoekbaar zijn, en – nog mooier – nu er ook direct naar de scan van de (eerste bladzijde van de) juiste akte kan worden doorgeklikt, kan het niet anders of de populariteit van het Bosch' Protocol onder historici en genealogen zal alleen nog maar groeien.

Een uitputtend onderzoek naar de kwaliteit van de indexen zou veel tijd kosten en is dan ook in dit kader niet ondernomen. Om toch iets te kunnen zeggen is de volgende exercitie uitgevoerd: van elk van de handen A, B en E is een willekeurige indexpagina genomen en

inv.nr.	folio 234	1390	234	1600	234
1180	234	1400	234	1610	234
1190	234	1410	234	1620	234
1200	234	1420	234	1630	234
1210	234	1430	234	1630	234
1220	234	1440	234	1640	234
1230	234	1450	234	1650	234
1240	234	1460	234	1660	234
1250	234	1470	234	1670	234
1260	234	1480	234	1680	234
1270	234	1490	234	1690	234
1280	234	1500	234	1700	234
1290	234	1510	234	1710	234
1300	234	1520	234	1720	234
1310	234	1530	234	1730	234
1320	234	1540	234	1740	234
1330	234	1550	234	1750	234
1340	234	1560	234	1760	234
1350	234	1570	234	1770	234
1360	234	1580	234	1780	234
1370	234	1590	234	1790	234

vergeleken met de originele akten.¹⁹ Het zou te ver voeren (en te veel plaats in beslag nemen) om de resultaten van deze vergelijking hier in extenso te publiceren. We volstaan daarom met enkele algemene conclusies:

- de akten staan in alle gevallen op de in de index aangegeven pagina.
- de datum van de akten zoals aangegeven in de index klopt in alle gevallen.
- de naam van de eerste comparant klopt in alle gevallen, al is de naam vaak wel erg ingekort. Zo wordt *IJken dochter wilner Goijarts Roevers baghijn opten grooten baghijnhoff binnen sHertoigenbossche* in de index teruggebracht tot *IJke Rovers*.²⁰ Achter *Herman Follinus cum suis* gaan schuil: *magister Hermannus Follinus doctor in de medicijnen als echtgenoot van Johanna dochter van wijlen Wilhelmus Artss van Meijlsfoirt en van wijlen Maria dochter wijlen Willelmus Robbrechts; Gerlacus Ruijs; genoemde Gerlacus en Johanna als executeurs van het testament van wijlen Maria dochter van genoemde Willelmus Artss van Meijlsfoirt*.²¹ In een enkel geval kort de klerk een naam wel erg ver af: *Jan Janss vanden Morsselaer d'oude alias van Haren als weduer van Henrixken dochtere wijlen Aert Janss Zegers*²² verwacht je als *Jan vanden Morsselaer* in de index, maar het is *Jan Jansse* geworden.
- voor plaatsaanduidingen geldt grosso modo hetzelfde: die zijn vrijwel steeds teruggebracht tot uitsluitend de plaatsnaam. *In Drunen ter plaatse genaamd Nieuwkuijk* wordt simpelweg *Drunen*; *in Nulandt ter plaatsche genoempt Oudtvinckel gemeijnlijck geheete de roij poirtsche hoeve* wordt *Nuland*; *onder Oisterwijk ter plaetssen genoemt Hokulem inde plaatsse genoempt op de hoeven* komt als *Oisterwijk* in de index²³
- echte fouten ben ik in de steekproef niet tegengekomen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik tijdens het controleren van de invoer vanuit Vele Handen wel degelijk behoorlijk wat leesfouten van de klerken ben tegengekomen (om maar enkele willekeurige voorbeelden te noemen: *Retgen* in plaats van *Ketgen*; *Glanes* voor *Glimes*; *Zanchees* voor *Sanchez*; *Torimans* voor *Storimans*; *Senerimus* voor *Severinus*; *Lankheuvel* voor *Lanckvelt*; *Jasper van Meloude* voor *Jasper Diercx van Mill oude cleercooper*; *Claas van Aken* voor *Nicolaus Heyen et Henricus Geritss van Aken*).

De conclusie moge duidelijk zijn: de index is basaal, maar over het algemeen correct en dus – zeker bij gebrek aan beter²⁴ – wel degelijk bruikbaar als toegang tot het Bosch' Protocol. Gebruikers dienen zich te allen tijde bewust te zijn van de beperkingen van de index: bekijk dus altijd de originele akte, met één druk op de knop was dat nog nooit zo eenvoudig.

¹⁹ Hand A: SAH RA inv. nr. 1360, 392v; hand B: SAH RA inv nr. 1490, 492v; hand E: SAH RA inv. nr. 1521, 382v.

²⁰ SAH RA inv. nr. 1360, 251r.

²¹ SAH RA inv. nr. 1490, 258v.

²² SAH RA inv. nr. 1521 271r.

²³ SAH RA inv. nr. 1360, 251v; inv. nr. 1490, 260v; inv. nr. 1521, 273v.

²⁴ Het kan natuurlijk altijd beter. En dat is precies het doel van het Huygens ING-project *Ontsluiting van de schepenregisters van 's-Hertogenbosch 1366-1811* dat Geertrui van Synghel onlangs heeft opgestart. Zie: <https://www.huygens.knaw.nl/ontsluiting-van-de-schepenregisters-van-s-hertogenbosch-1366-1811/> (geraadpleegd 26-11-2018).

Willem Roels (1700-1780)

Wie was Willem Roels, de drijvende kracht achter de indexen op de Bossche schepenprotocollen? Als bijlage is een korte stamboom van de familie Roels toegevoegd. In het navolgende richten we ons vooral op de persoon van Willem.

De familie Roels was oorspronkelijk afkomstig uit Vlaanderen, maar vestigde zich in de eerste helft van de zeventiende eeuw in Zeeland. Willems overgrootvader was griffier van het Hof van Zeeland in Middelburg, zijn grootvader ontvanger van Axel, Terneuzen en Biervliet. De generatie van Willems vader koos voor de handel: oom Jan vestigde zich in Dordrecht, waar hij actief was als wijnhandelaar en reder. Willems vader Adriaan was eveneens actief in de handel, eerst in Dordrecht, daarna korte tijd in Amsterdam. Begin achttiende eeuw verhuisde hij naar 's-Hertogenbosch, waar hij een huis huurde van de domeinen.²⁵ Hij bleef handel drijven, maar was vanaf 1711 tot aan zijn dood in 1727 ook rentmeester van het Bossche Sambeeksgasthuis.

Willems oudste broer Geleijn (1695-1765) vervulde allerlei functies, maar was toch vooral vanaf 1718/9 tot aan zijn dood opziener van de Bossche stadswerken ofwel stadsopzichter. Jongere broer Isaac (1709-1790) vervulde eveneens een functie in de stedelijke administratie: van 1738 tot 1760 was hij inner van een accijns op turf, het zogenaamde *oortje op de ton turf*. En ook Willem koos voor een functie in de stedelijke administratie.

Willem Roels is in Amsterdam geboren en op 4 juli 1700 gedoopt in de Noorderkerk aldaar. Het gezin verhuisde al snel naar 's-Hertogenbosch. Om zijn kansen als niet-geboren Bosschenaar te vergroten kocht Willem in 1722 het poorterschap van de stad. Een jaar later deed hij belijdenis als lidmaat van de Nederduits Gereformeerde gemeente. In 1726 werd hij gezworen klerk van de secretarie, een functie die hij tot op hoge leeftijd bleef vervullen. Zoals gebruikelijk bij klerken van de secretarie trad ook Willem talloze malen op als gemachtigde van derden in Bossche schepenakten. Daarnaast deed hij nog allerlei ander schrijfwerk voor de stedelijke administratie: zo schreef hij jaar in jaar uit de lijsten van nieuwe poorters. En – het is hiervoor al ruimschoots aan de orde geweest – hij hield zich bezig met het materiele beheer en het nader toegankelijk maken van de notariële en schepenprotocollen.

Willem is lange tijd als vrijgezel door het leven gegaan. Hij zal aanvankelijk bij zijn moeder hebben gewoond, en is later bij zijn eveneens vrijgezelle broer Geleijn ingetrokken. Dat ging goed, totdat Willem in 1753 Françoisa Baset, een dienstmeisje van Geleijn, bezwangerde. Het kind werd in november 1753 gedoopt, op 6 mei 1754 traden Willem en Françoisa alsnog in het huwelijk. Tussen 1755 en 1757 werden uit deze echtverbintenis nog eens drie kinderen geboren. Alle vier de kinderen stierven tussen 1755 en 1759 op jonge leeftijd. Wanneer Françoisa overleed is vooralsnog onbekend, ze wordt na 1757 niet meer vermeld.

Geleijn was vanzelfsprekend niet gelukkig met de hele affaire en gaf Willem te kennen dat hij hem en Françoisa niet langer in huis wilde hebben. Op de dag van Willems huwelijk had Geleijn buitenshuis gedineerd met Herman Jan Hubert en diens echtgenote. Het gezelschap begaf zich vervolgens naar zijn huis om nog een glas wijn te drinken. Daar trof Geleijn tot zijn verbazing en woede zijn broer Willem aan. Er volgde een confrontatie met de

²⁵ BHIC 178 Collectie Rijksarchief, inv.nr. 290, 653v; inv.nr. 300, 276v.

nodige scherpe woorden en enig handgemeen, waarbij Willem zou hebben uitgeschreeuwd: *buuren staat bij, zij willen mij vermoorden*. Uiteindelijk ontvluchtte Willem het pand via de achterzijde. Omdat hij vervolgens aangifte heeft gedaan bij de hoogschout zijn de onverkwikkelijke details van de zaak bewaard gebleven.²⁶ Een nader onderzoek werd ingesteld, maar het lijkt erop dat de schout heeft geconstateerd dat het om een familiekwestie ging, die door Willem buiten proporties was opgeklopt. Hoe het ook zij, de zaak heeft verder geen strafrechtelijk vervolg gekregen.

Of Willem en Geleijn de zaak ooit nog hebben bijgelegd? We weten het niet zeker, maar het lijkt erop dat ze later weer enigszins met elkaar door één deur konden. Bij de verkoop van de nagelaten boedel van hun moeder in 1756 treden ze samen op.²⁷ Toen na Geleijns dood diens plaatsvervanger als opzichter van de stadswerken Hendrik Pijpers ervandoor was gegaan, heeft Willem de functie tijdelijk waargenomen en de nasleep afgehandeld.²⁸

Willem bleef zoals gezegd tot op hoge leeftijd werkzaam voor de stadssecretarie.²⁹ Kinderloos en waarschijnlijk als weduwnaar overleed hij in 1780. Op 23 maart van dat jaar werd hij vanuit zijn woning in de Peperstraat met één uur *kleyn geluyd* op sobere wijze begraven in de Grote Kerk.³⁰

Bijlage. Stamboom Roels³¹

I. GELEIJN ROELS, geboren te Middelburg, overleden te Vlissingen, was ontvanger van Axel, Terneuzen en Biervliet. Hij trad in 1666 in Terneuzen in het huwelijk met SUSANNA DE MOOR.

Uit dit huwelijk stammen:

1. JAN, wijnhandelaar en reder te Dordrecht. Uit zijn huwelijk met MARIA REES stammen minstens negen kinderen.
2. ADRIAAN, volgt II.

II. ADRIAAN ROELS, geboren in Vlissingen, begraven in de Grote Kerk (Sint-Jan) te 's-Hertogenbosch op 28-11-1727. Hij vestigde zich aanvankelijk net als zijn broer als koopman in Dordrecht. Kort voor 1700 verhuisde hij met zijn gezin naar Amsterdam. Niet lang daarna volgde opnieuw een - ditmaal definitieve - verhuizing, naar 's-Hertogenbosch. Waarschijnlijk bleef Adriaan ook in 's-Hertogenbosch handel drijven, mogelijk vervulde hij ook meteen al

²⁶ SAH RA inv. nr. 161/4, 25-6-1754.

²⁷ SAH NA inv. nr. 3151, 396r-404v, 1/2/3-3-1756.

²⁸ SAH OSA inv. nr. 1656, 1765.

²⁹ De laatste betaling voor schrijfwerk is te vinden in de stadsrekening van 1767 (SAH OSA inv. nr. 1658). Maar dat betreft extra werkzaamheden. Als gezworen klerk kreeg Roels geen salaris (hij werd door de cliënten van de schepenbank per akte betaald). De stadsrekeningen kunnen dus geen uitsluitsel geven of / wanneer Roels stopte als gezworen klerk. In latere jaren wordt hij in diverse schepenakten waar hij als gemachtigde optreedt nog steeds als *gezworen klerk van de stad* aangeduid (bv: SAH RA inv. nr. 1766, 310v, 30-6-1772; 340v, 7-11-1772).

³⁰ SAH OSA inv.nr. 6205, 23-3-1780: 9 gulden kerkrecht, 6 gulden baarkleed, 4 gulden voor één uur *kleyn geluyd*, 2½ gulden voor de *hooge baar*: totaal 21½ gulden. De twee andere begrafenissen die maand kosten respectievelijk 102½ en 56 gulden.

³¹ Deze stamboom is wat de eerste generaties betreft ontleend aan: J.D.M. de Klerk, 'Geslacht Roels', *De Nederlandsche Leeuw* 3 (1885) 13. Voor de 'Bossche' generaties is vooral gebruik gemaakt van de DTB-registers. Het voert te ver om hier elk gegeven apart te annoteren.

administratieve functies. In ieder geval was hij vanaf 1711 tot aan zijn dood rentmeester van het Bossche Sambeeksgasthuis. Adriaan overleed in 1727 en werd op 28 november van dat jaar in de Grote Kerk (de Sint-Jan) begraven in het graf dat zijn zoon Geleijn had gekocht.³² Adriaan was in 1693 in Dordrecht getrouwd met MARIA VAN SCHAAK, geboren te Dordrecht in 1670 en begraven op 14-4-1753 bij haar man in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch.

Uit dit huwelijk stammen:

1. GELEIJN, gedoopt op 20-2-1695 in Dordrecht, overleden te 's-Hertogenbosch op 30-6-1765 en op 4-7-1765 begraven in de Grote Kerk aldaar. In 1719 had hij het poorterschap van 's-Hertogenbosch gekocht en de rest van zijn leven bleef hij actief in diverse overheidsfuncties: vanaf 1718/9 was hij opziener van de stadswerken ofwel stadsopzichter. Verder vinden we hem vermeld als commies van turf en kaarsen, haven- en presmeester, boomsluiters, visitateur van de ingekomen schepen. Vanaf 1725 was hij enige jaren curator van de dorpen Alem en Maren³³, wat tot een langlopend conflict met die dorpen leidde. Ook was hij een tijdlang collecteur van de verpondingen en de gemene middelen in diverse dorpen in de Meierij. Geleijn was eerste luitenant van de schutterij van de jonge voetboog.
Met pasen 1716 was hij lidmaat geworden van de Nederduits Gereformeerde gemeente van de stad, in 1724 was hij diaken, in 1725 wordt hij vermeld als scriba van de diakonie.
Geleijn bleef ongehuwd.
2. DIRCK, gedoopt op 12-1-1696 in Dordrecht. Hij deed in juli 1718 belijdenis als lidmaat van de Nederduits Gereformeerde gemeente van 's-Hertogenbosch en verhuisde in 1720 naar Utrecht.
3. SUSANNA MARIA, geboortejaar en -plaats onbekend. Zij deed in oktober 1718 belijdenis en stierf jong: op 16-11-1725 werd zij in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch begraven.
4. WILLEM, volgt IIIa
5. ELISABETH / ELISABETH HENRIETTA, gedoopt op 19-4-1703 in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch, begraven op 18-3-1758 in de Geertruikerkerk aldaar. In oktober 1724 deed zij haar belijdenis als lidmaat van de Bossche Nederduits Gereformeerde gemeente.
6. ADRIANA MARIA, gedoopt op 17-10-1705 in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch, begraven op 11-4-1749 aldaar.
7. ISAAC, gedoopt 6-4-1708 in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch, begraven 24-4-1708 op het Sint-Janskerkhof aldaar.
8. ISAAC, volgt IIIb.

IIIa. WILLEM ROELS, gedoopt 4-7-1700 in de Noorderkerk in Amsterdam, begraven op 23-3-1780 in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch. In 1722 kocht hij het poorterschap van de stad 's-Hertogenbosch. In april 1723 deed hij belijdenis als lidmaat van de Nederduits Gereformeerde gemeente aldaar. In 1728 komen we hem tegen als collecteur van de verpondingen in Dinther, in 1730 als collecteur van de gemene middelen in Berlicum. Van

³² www.grafzerkensintjan.nl, zerk nr. 400.

³³ In 1706 werd in Maren een curator aangesteld in verband met de desolate toestand van administratie en financiën van dat dorp. De curator was onder meer verantwoordelijk voor het innen van de belastingen en het opmaken van de rekeningen. Zie: BHIC 7325 Dorpsbestuur Maren, rubriek 'Curator'.

1738/9 tot 1747 was hij de facto kwitantieschrijver van de stad namens Isaac de Vlieger, die dat ambt in zijn bezit had. Maar hij zal vooral in zijn levensonderhoud hebben voorzien als gezworen klerk van de Bossche secretarie, een functie die hij van 1726 tot begin jaren 1770 vervulde.

Willem bezwangerde in 1753 een dienstmeisje in het huis van zijn broer Geleijn, waar hij op dat moment ook zelf woonde. In november van dat jaar werd het kind gedoopt, op 6 mei van het volgende jaar trouwde Willem alsnog met de moeder, (MARIA) FRANÇOISA BAS(S)ET, afkomstig uit Bergen op Zoom. Uit dit huwelijk stammen:

1. WILLEMINA, gedoopt op 14-11-1753 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch.
2. ADRIAEN FRANS gedoopt op 19-4-1755 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch.
3. WILHELMINA FRANSOISA, gedoopt op 21-12-1756 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch.
4. FREDERIKA ADRIANA, gedoopt op 23-12-1757 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch.

In de begraaflijsten komen we de teraardebestellingen tegen van vier niet met name genoemde kinderen van Willem Roels op 6-5-1755, 20-9-1756, 21-7-1759 en 21-8-1759. Waarschijnlijk zijn alle vier de kinderen dus op jonge leeftijd overleden.

IIIB. ISAAC ROELS, gedoopt 14-6-1709 in de Grote Kerk van 's-Hertogenbosch, begraven 21 of 25-5-1790 te Engelen. Isaac werd in januari 1738 lidmaat van de Nederduits Gereformeerde gemeente van 's-Hertogenbosch en diende in 1742/3 als diaken. Van 1738 tot 1760 wordt hij vermeld als inner van *het oortje op de ton turf* in 's-Hertogenbosch. Daarna schijnt hij in Heeswijk te hebben gewoond. In 1774 verhuisde hij daarvandaan naar Sint-Oedenrode, waar hij van 1775-1778 en 1780-1782 schepen was en bovendien ouderling van de Nederduits Gereformeerde gemeente. In 1783 verhuisde hij naar Engelen, waar hij in 1790 overleed.

Isaac was in 1742 getrouwd met ANNA MARIA SCHERMERS³⁴, geboren te Rotterdam, begraven op 27-8-1784 te Engelen. Uit dit huwelijk stammen:

1. ADRIAAN JAN, gedoopt 9-10-1743 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch, begraven 18-5-1744 aldaar.
2. BARBARA MARIA, gedoopt 24-3-1745 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch. begraven 8-9-1783 aldaar.
3. ADRIANA JOHANNA, gedoopt 2-7-1747 in de Grote Kerk te 's-Hertogenbosch. Jong overleden?

³⁴ Haar zuster Barbara Maria was getrouwd met Jan Bowier, vanaf 1748 tien maal schepen van 's-Hertogenbosch en drossaard van Boxtel en Liempde. W.F. Leemans, 'Schermers', *De Nederlandsche Leeuw* 87 (1970) 166-171, aldaar 167; www.grafzerkensintjan.nl, zerk nr. 473.